

نگاهی تطبیقی به کتب الاوائل و کتاب گینس؛ نخستین‌ها و ترین‌ها

زهرا روح‌اللهی امیری^۱

ناهید طیبی^۲

چکیده

کتاب *الاولئ* (awail=beginings) و کتاب گینس (Guinness) در دو دنیای متفاوت (شرق و غرب) اما با یک هدف مشترک (برآوردن نیازهای علمی) پا به عرصه حیات گذاشته‌اند (تاریخچه) ولی همانندی و بی‌مانندی آن دو در زمان و چگونگی برآوردن نیازها، بر اهل دانش، چندان روشن و شفاف نیست. (مسأله) موضوعی که تاکنون پاسخی درخور نیافته است. (پیشینه) از این‌رو، مقاله درصدد است به این پرسش که کدام‌یک از آن دو مقدمند و از چه وجوه تمایز و تشابه در روش و محتوا برخوردارند؟ (سؤال) پاسخ دهد. به نظر می‌رسد این دو، در سیرت و صورت، مشابهت‌ها و مغایرت‌هایی دارند، اما کتب *الاولئ* از تقدم برخوردارند و اثبات تقدم در زمان و اثبات غنای علمی‌تر آن‌ها، نشان‌دهنده شکوه و عظمت فرهنگ و تمدن اسلامی است. (فرضیه) نگارنده در پی آن است تا ضمن نشان دادن تقدم *الاولئ* در جهان اسلام، غنای آن‌ها را از حیث محتوا نسبت به غرب به تصویر بکشد. (هدف) شیوه تحقیق، تطبیقی است و با تکیه بر منابع متقدم و متأخر، به تبیین سیر تطور و ویژگی‌های کتب *الاولئ* و گینس می‌پردازد. (روش) دستاورد مقاله حاضر، افزون بر اثبات تقدم علم اوائل در میان مسلمانان، برای نخستین بار، وجوه تشابه و تمایز کیفی و کمی این دو اثر را به لحاظ محتوا و روش نشان می‌دهد. (یافته)

واژگان کلیدی

کتب الاوائل، کتاب گینس، نخستین‌ها، ترین‌ها و اسلام.

۱. استادیار گروه تاریخ اسلام دانشگاه باقرالعلوم (نویسنده مسئول) - Z.roholahiamiri@yahoo.com

۲. مدرس سطح ۳ جامعه الزهراء - tayyebi110@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۱/۲۶ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۳/۳۰

مقدمه

تکریم و بزرگداشت قهرمانان، پهلوانان، ترین‌ها و اولین‌ها در هر رشته و زمینه از علوم، فنون و افعال، در نهاد آدمی نهفته و یادکرد از این افراد و اعمال، همواره با حس سپاس و تحسین همراه بوده و در هر دوره‌ای به شکلی صورت می‌گرفته است. این‌که در طول تاریخ بشر، ثبت رکوردها و توجه به "نخستین‌ها" یا به تعبیر علوم اسلامی، الاوائل و "ترین‌ها" که بیش‌تر نقطه تمرکز کتاب‌گینس است، از چه زمانی مورد توجه مردم و اهل علم قرار گرفته به خوبی مشخص نیست، اما اصل اقبال مردم و نیاز به دانستن این‌گونه گزارش‌ها، در منابع پیشین دیده می‌شود. امروزه در دنیای غرب نیز هر اقدامی که فردی برای نخستین بار انجام می‌دهد و یا عملی شگفت‌انگیز و عجیب به شمار آید، با عنوان رکورد (Record) یعنی نهایی‌ترین امتیاز، در کتاب‌گینس ثبت می‌گردد و در حقیقت رکورددار، فردی است که برای نخستین بار امتیاز جدیدی کسب کرده و به یک معنا گینس، افزون برترین‌ها، به نخستین‌ها نیز توجه دارد. محتوای این کتاب با کتب *الاولئ* از برخی جهات یکسان و در پاره‌ای موارد متفاوت است که در بخش پایانی مقاله به تطبیق آن دو پرداخته خواهد شد. آنچه قابل توجه و تأمل است، برخی وجوه تشابه بین اوائل‌نگاری و نگارش کتاب‌گینس است با این تفاوت که کتب *الاولئ* از قرن دوم هجری به نگارش درآمده و کتاب‌گینس از نیمه قرن بیستم میلادی یعنی حدود دوازده قرن پس از *الاولئ* تدوین شده است. در منابع موجود، در پی بیان انگیزه نگارش کتاب‌گینس، تصریح شده است که «هیچ کتاب مرجعی وجود نداشت که جواب‌گوی پرسش‌هایی از این قبیل: کدام پرنده بیش‌تر پرواز می‌کند؟ باشد و به درج آمار و ارقام و رکوردها پرداخته باشد.» (غفاری، ۱۳۷۶: ۳) بنابراین، قدمت کتابی با موضوع اولین‌ها و یا ترین‌ها به بیش از هفتاد سال نمی‌رسد و انگیزه ابتدایی آن، ثبت رکوردهای ورزشی بوده؛ چنان‌که اولین جزوه و یا کتاب‌گینس تنها به ثبت رکوردهای ورزشی پرداخته و سپس به گستره دانش‌های دیگر کشیده شده است.

مفهوم‌شناسی

تعریف خاصی برای واژه "گینس" در لغت‌نامه‌های انگلیسی آورده نشده و

نگاهی تطبیقی به کتب الاوائل و کتاب گینس؛ نخستین‌ها و ترین‌ها ۹۱

تنها از افرادی یاد شده که نام گینس دارند؛ اما در این بخش، دو مفهوم کلیدی "رکورد" و "اولین" قابل بحث و بررسی است. در نوشتار حاضر، دو مفهوم سازنده "رکورد" در کتاب گینس و "اولین" در کتب الاوائل اهمیت ویژه‌ای دارند که معناشناسی آن‌ها در پیشبرد روند مقاله مؤثر است.

واژه رکورد (Record) در اصل فرانسوی است که در فرهنگ لغات انگلیسی، به معنای ثبت کردن اطلاعات در فروشگاه و یا رایانه است به گونه‌ای که در آینده به راحتی یافت شود (Longman, 2000: 1373). و در کتب لغت فارسی به معنای نهایی‌ترین امتیاز در یک بازی ورزش (دهخدا، ۱۳۷۷، ذیل واژه) و نصاب هر چیز آمده، اما واژه اول، اسم تفضیل است به معنای پیش‌تر، نخست و آغاز کار. (دهخدا، ۱۳۷۷، ذیل واژه) در کتاب *التعریفات* جرجانی (م. ۸۱۶) در تعریف این واژه آمده است: «فَرْدٌ لَا يَكُونُ غَيْرُهُ مِنْ جِنْسِهِ سَابِقًا عَلَيْهِ وَلَا مُقَارِنًا لَهُ؛ فردی که از جنس او غیر خودش نه پیش از وی و نه هم‌زمان با او نباشد.» (جرجانی، بی‌تا، ج ۱: ۱۷) البته تهبانوی (م. ۱۱۵۸) معنای همیشه و پیوسته (مستدام) را هم برای "اول" در نظر گرفته است. (تهبانوی، ۱۹۹۶، ج ۱: ۲۸۹) در مجموع، با توجه به موارد یاد شده، می‌توان معنای پیشین، پیش‌تر، نخستین، بی‌سابقه (لایکون... سابقاً علیه)، بی‌نظیر (لا مقارناً له) و پیوسته را برای "اول" آورد.

به بیان دیگر، تعریف لغوی اول که ریشه واژه "اوائل" است، در مقایسه با رکورد، و از نظر مفهوم اصطلاحی، گونه‌ای نوشتار تاریخی در جوامع اسلامی است که به ارائه گزارشی از اولین‌ها می‌پردازد. گفته شده از لفظ "اوائل" برای نخستین مخترعان اشیاء و اولین اشیائی که اختراع و ابداع شد، استفاده می‌گردید. (غازی، ۱۹۸۲: ۳۰) مصطفی ابن عبدالله، کاتب چلبی، مشهور به حاجی خلیفه (م. ۱۰۶۷) که از تاریخ‌نویسان بزرگ ترک مستعرب بود، در کتاب *کشف الظنون* آورده که علم اوائل، علمی است که به وسیله آن، وقایع و حوادث بر اساس موطن و نَسَب شناخته می‌شوند و موضوع و غایت این علم مشخص است که از فروغ علم تاریخ و علوم اجتماعی به شمار می‌آید اما در کتب موضوعات، نامی از آن به میان نیامده است. (حاجی خلیفه، بی‌تا، ج ۱: ۱۹۹) در *صبح الاعشی* نیز کتب *اوائل* جزئی از معرفت تاریخی به شمار می‌رود.

(قلقشندی، بی‌تا، ج ۱: ۴۷۰)

نباید اصطلاح "الاول" را که نوعی از تاریخ‌نگاری است با معنای لغوی آن که پیشینیان و یا تاریخ‌گذشتگان و یا علوم اولیه است، یکی دانست، گرچه در مواردی در کتب *الاول* به موارد مذکور نیز پرداخته‌اند. برای نمونه، ابن ندیم (م. ۳۸۰) در بابی با عنوان "کتابه فی اخبار الاول" تألیفات ابن کلبی را آورده که کتاب *حدیث آدم و ولده*، *کتاب عاد الاولى و الآخرة*، *کتاب اصحاب الکهف* و... از جمله این آثار است (ابن ندیم، ۱۳۹۳: ۱۰۹) و در آن‌ها از نخستین‌ها، گزارشی آورده نشده و به یقین، مراد وی اقوام، تاریخ انبیا و انسان‌های پیشین است. در حقیقت اولین‌ها، به کسانی بر می‌گردد که کاری بی‌مانند را برای مرتبه اول آغاز می‌کنند و پیوسته با همین وصف متقدم یا اولین باقی می‌مانند. ممکن است گفته شود که "رکورددار" و "اولین بودن" از لحاظ ماهیت با هم تفاوت دارند؛ اما با توجه به مفهوم‌شناسی دقیق، از زاویه‌ای دیگر و با نگاهی بهتر به این مسأله می‌توان نگریست. به نظر می‌رسد رکورد درگینس با اولین *اول*، از حیث این که هر دو آغازگر یک حرکت جدید، بی‌سابقه و بی‌نظیر هستند، یکسان بوده، تنها تفاوت آن‌ها در استدامت کار است، به این معنا که اولین‌ها در *اول* برای همیشه اولین هستند، اما رکوردشکنان در گینس ممکن است در سال‌های بعد با شکسته شدن رکورد توسط دیگری، از مقام اول خارج گردند و یا حداقل اول بودن آنان به همان سال دستیابی به رکورد منحصر باشد. برای مثال، اولین کسی که آخر هفته را جمعه نامید برای همیشه در این عمل، اول است اما معلوم نیست اولین کسی که بزرگ‌ترین کتاب جهان در سال ۲۰۱۱ را نوشت همیشه اولین باشد؛ زیرا در سال‌های بعد ممکن است کتاب‌های بزرگ‌تر نگاشته و درگینس ثبت گردد، مگر آن که گفته شود، رکورددار هر سال برای همیشه از اولین‌های همان سال است که در این صورت معنای استدام بدون قید در قول تهانوی را بر نمی‌تابد.

اواخر در لغت از واژه آخر به معنای پایان مشتق شده و معنای لغوی آن پایان‌دهندگان است. از نظر اصطلاح‌اوائل‌نگاران، آخرین کسانی که عملی را تا زمان نگارش کتابی با موضوع اوائل، انجام داده‌اند و به طور معمول نام و

نگاهی تطبیقی به کتب الاوائل و کتاب گینس؛ نخستین‌ها و ترین‌ها ۹۳

یا عمل آن‌ها در پایان این کتب فهرست می‌شود، اواخر گویند که در موارد نادری به طور مستقل هم آورده شده است. افزودن فصولی با عنوان "الاواخر" در کتاب‌های اوائل در جهان عرب و اسلام، موجب می‌شود کتب *اوائل* و *گینس* از نظر محتوا به هم نزدیک‌تر شوند؛ زیرا به طور معمول در "الاواخر"، معنای رکورد نهفته است و بنا به نقل علی دده سکتواری (م. ۱۰۰۷) در کتاب *محاضره الاوائل و مسامره الاواخر*، سیوطی (م. ۹۱۱) در کتاب *الوسائل الی معرفه الاوائل* افزون بر مطالب ابو هلال عسکری (م. ۳۹۵) موارد دیگری از جمله "مستدرکات اوائل" و نیز فهرستی از اواخر را به آن افزود و سکتواری به آنچه سیوطی آورده بود، مواردی دیگر اضافه نمود؛ به گونه‌ای که ۳۷ فصل را به اوائل اختصاص داد و ۴ فصل به اواخر؛ (سکتواری، بی‌تا؛ مقدمه؛ معلوف، ۱۳۲۷: ۴۱۹) البته گفتنی است که نجاشی برای شیخ صدوق (م. ۳۸۱) کتابی با عنوان *کتاب الاواخر* ذکر می‌کند (نجاشی، ۱۴۱۶: ۳۸۹؛ طهرانی، ۱۴۰۳، ج ۲: ۴۷۰) و در مقدمه مجموعه آثار شیخ صدوق، در بحث تألیفات وی، به این کتاب اشاره شده است. بنابراین، می‌توان گفت اواخرنویسی بر خلاف ادعای سکتواری، سال‌ها پیش از سیوطی و در قرن چهارم صورت گرفته و حتی کتب مستقلی با این موضوع به نگارش درآمده است.

در لغت به معنای درگرفتن تمامه چیزی، شامل گشتن، برابر کردن، موافق نمودن و... آمده است (دهخدا، ۱۳۷۷، ذیل واژه) اما آنچه در اثر حاضر با عنوان بررسی تطبیقی مطرح می‌شود، مقایسه کتب *اوائل* و کتاب *گینس* از حیث کمی و کیفی و از دو منظر محتوایی و روشی است و وجوه تشابه و تمایز این دو اثر به بحث گذاشته خواهد شد.

انگیزه تدوین کتب الاوائل و گینس

علاقه به نکوداشت قهرمانان و اولین‌ها در هر علم و عمل، برترین انگیزه را در کتاب الاوائل ابو هلال عسکری می‌یابیم که نه اولین بلکه جامع‌ترین و کامل‌ترین کتاب در این زمینه است. وی وقتی می‌بیند اکثر و عموم مردم و حتی گروهی از خواص، از اولین کارها و اسامی و امور نخستین می‌پرسند و

کتابی نمی‌یابند که همه این موارد در آن گردآوری شده باشد، کتاب مستقلاً مشتمل بر این نوع اخبار می‌نویسد. (عسکری، ۱۴۰۸: ۱۸) بنابراین، نیاز عموم و حتی پاره‌ای از خواص جامعه و نبودن آثاری از این دست، ضرورت نگارش این نوع آثار و انگیزه نگارندگان را رقم زده است. هم‌چنین عشق به آگاهی از سرآغاز پدیده‌های جهان، پیوسته کنجکاوی مردمان را برمی‌انگیزد. و در میان اعراب، این کنجکاوی باعث شد تا نویسندگان مسلمان، از اواخر قرن دوم، به نگارش اوائل دست زدند. (آذرنوش، ۱۳۸۰، ج ۱۰: ۴۰۸) شاید هم بر اساس حکم "الفضل للمتقدم" (ابن ندیم، ۱۳۹۳: ۶۸؛ ابن خطیب بغدادی، ۱۴۱۷، ج ۲: ۳۶۶؛ ابن مسکویه، ۱۴۲۱، ج ۶: ۱۳) که پس از شعر عدی بن الرقاع به ضرب‌المثلی معروف تبدیل شد، در طول زمان، کتاب‌هایی با موضوع اولین‌ها نگاشته شده باشد. این شعر عبارت است از:

ولکن بکت قبلی فیهیج لی البکاء بکاهها مکان الفضل للمتقدم^۱

اما منابع موجود، انگیزه تدوین کتاب *گیس* را یک نیاز شخصی برشمرده‌اند. گفته شده هیویور،^۲ مدیرعامل کارخانه نوشابه‌سازی *گیس* با جمعی از دوستانش کنار رودخانه اسلانی (در جنوب شرق ایرلند) به شکار آبچلیک طلائی (مرغ باران) رفته بودند. شب‌هنگام که به کاخ بیلاقی محل اقامتشان بازگشتند، بحثی بین او و دوستانش در گرفت بر سر این که "آیا آبچلیک طلائی سریع‌ترین پرنده اروپا است یا باقرقره؟" اما برای تعیین یا تأیید این مطلب، هیچ کتاب مرجعی وجود نداشت که پرسش‌هایی از این قبیل را پاسخ گوید و به درج آمار و ارقام و رکوردها پرداخته باشد. این فکر همواره با او بود تا دوازده سپتامبر ۱۹۴۵ که از دو برادر به نام‌های نوریس و رأس مک ویرنر (ویرنرز) که در آن هنگام یک دفتر گردآوری آمار و اطلاعات در لندن داشتند، دعوت کرد تا جزوه‌ای گردآورند و به فهرست "ترین‌ها" در زمینه‌های گوناگون اقدام کنند که ثمره آن نگارش کتابی در ۱۹۶ صفحه بود. این اثر در ۲۷ اوت ۱۹۵۵ در لندن با نام *رکوردهای*

۱. لیکن او پیش از من گریست و پس از آن بود که احساس گریستن در من غلیان کرد / گریه او بر من تقدم داشت و فضیلت برای کسی است که مقدم است.

2. Hugh Beaver.

گینس منتشر شد و سپس توسعه یافت. (غفاری، ۱۳۷۶: ۳)

مروری بر سیر تطور اوائل‌نگاری به زبان عربی تا قرن پنجم

از آن‌جا که قدمت اوائل‌نگاری به دوازده قرن پیش می‌رسد، برای بررسی سیر نگارش آثاری از این دست، باید فصل مستقلی را گشود و به بررسی مهم‌ترین کتب *الاولائل* پرداخت. از این‌رو، کاوش و پویش در کتب *الاولائل* به لحاظ گستردگی آن‌ها و قدمت بیش‌تر، به ناچار نسبت به کتب *گینس* حجم بیش‌تری خواهد یافت. کهن‌ترین کتاب با عنوان *الاولائل*، مربوط به اواخر قرن دوم و منسوب به هشام بن محمد بن سائب معروف به ابن کلبی (م. ۲۰۶) نسابه مشهور عرب است. (نجاشی، ۱۴۱۶: ۴۳۴) البته ابن‌ندیم، مجموعه‌ای از کتب ابن کلبی با موضوع اوائل را فهرست می‌کند که ظاهراً با اصطلاح مورد نظر ما تفاوت دارد و چنان‌که بیان شد، مراد وی آثاری با موضوع تاریخ پیشینیان است نه الاوائل. (ابن‌ندیم، ۱۳۹۳: ۱۰۹) گرچه در *معجم‌الادبا* که مجموعه تصنیفات ابن کلبی به نقل از ابن‌ندیم از ابوالحسن کوفی آورده شده، نام کتاب *الاولائل* دیده می‌شود. (یاقوت حموی، ۱۴۰۰، ج ۱۹: ص ۲۸۹) سپس *الاولائل* مدائنی (م. ۲۱۵ یا ۲۲۵) در اوایل قرن سوم به نگارش درآمد (ابن‌ندیم، ۱۳۹۳: ۱۱۶) که از این دو کتاب تنها نامی در میان آثار پسین دیده می‌شود. در کتاب *هدیه‌العارفین* اسماعیل پاشا بغدادی (بغدادی، بی‌تا، ج ۱: ص ۲۶۶) به کتاب *الاولائل* سزاد یا ززاد کوفی (م. ۲۲۴) اشاره شده است. هم‌چنین در کتاب *الفهرست* (شیخ‌طوسی، ۱۴۱۷: ۳۵۴) یک کتاب *الاولائل* برای ابویحیی احمد بن داوود بن سعید فزاری، جرجانی (م. ۲۵۴) نام برده شده که به اوائل‌نگاری در نیمه اول قرن سوم مربوط است.

در قرن سوم، افزون بر کتب مذکور، برخی مانند ابن‌ابی‌شیبیه (م. ۲۳۵)، ابن‌حیب بغدادی (م. ۲۴۵)، ابن‌قتیبه دینوری (م. ۲۷۶) و ابن‌ابی‌عاصم (م. ۲۷۸) در کتاب‌های خود *المعارف*، *المصنف*، *الآحاد والمثالی* و *المنطق*، باب یا فصلی را به مبحث اوائل اختصاص دادند. نیز ابن‌رسته (م. ۲۹۰) در کتاب *الاعلاق‌النفسیه*، بابی با عنوان "اوائل" دارد و گفته شده شاید کتاب *اولائل* که برای احمد بن محمد بن خالد برقی (م. ۲۷۴) ذکر شده، بخشی یا فصلی از کتاب

معروف *المحاسن* وی باشد. (غازی، ۱۹۸۲: ۳۱)

در قرن چهارم، حدود نه و بنا به نقلی هشت (آذرنوش، ۱۳۸۰، ج ۱۰: ۴۰۹) کتاب *اوائل* به نگارش درآمده است که عبارت‌اند از:

۱. حسین بن ابی مشعر، ابوعمرو به حرّانی (م. ۳۱۸) که در بیش‌تر منابع اهل سنت مانند فتح‌الباری و عمده القاری ارجاعات فراوانی به کتاب *اللاوائل* وی دیده می‌شود. (عسقلانی، بی‌تا، ج ۸: ۵۲۰؛ العینی، بی‌تا، ج ۱۹: ۲۴۶؛ سمعی، ۱۴۰۸، ج ۴: ۴۴)

۲. ابراهیم بن محمد بیهقی (م. قرن ۴) در کتاب *المحاسن والمسائری* در فصل "محاسن معرفه الاوائل" به اولین‌ها اشاره دارد.

۳. طبرانی (م. ۳۶۰) که بنا به نقل غازی (غازی، ۱۹۸۲: ۳۱) اولین کسی است که *اللاوائل* را به شکل مستقل نگاشت و ابوہلال عسکری پس از وی، به نگارش موسوعه‌ای با عنوان *اللاوائل پرداخت*؛ در حالی که عموم محققان، ابوہلال عسکری را نخستین نگارنده اوائل به صورت مستقل می‌دانند. (حاجی خلیفه، بی‌تا، ج ۱: ۲۰۰؛ معلوف، ۱۳۲۷: ۴۱۹)

۴. شیخ صدوق (م. ۳۸۱) که در کتاب *حصال* مطالبی آورده و می‌گوید: «در کتاب *اوائل* نقل کرده‌ام.» این کتاب در دسترس نیست؛ اما به طور معمول، تراجم‌نگاران در بین تألیفات او از *اللاوائل* یاد می‌کنند.

۵. ابو بکر احمد بن حسین بن مهران دینوری مصری (م. ۳۸۱) که کتاب وی در دسترس نیست.

۶. ابو عبیدالله محمد بن عمران مرزبانی خراسانی (م. ۳۸۴) که آقابزرگ طهرانی سال وفات او را ۳۷۸ قمری می‌داند. ابن ندیم (ابن ندیم، ۱۳۹۳: ۱۴۶) تعداد صفحات کتاب *اوائل* او را ۱۵۰ صفحه ذکر کرده است؛ اما ابوریحان بیرونی در *آثار الباقیه عن القرون الخالیه*، کتاب *اللاوائل* مرزبانی را شامل هزار صفحه می‌داند. (بیرونی، ۱۴۲۲: ۵۶۲؛ یاقوت حموی، ۱۴۰۰، ج ۶: ۲۵۸۳؛ ابن ندیم، ۱۳۹۳: ۱۴۸)

به گفته ابوریحان بیرونی، این کتاب درباره اخبار پیشین و... بوده است. ۷. ابوہلال عسکری که کامل‌ترین کتاب مستقل را در مورد *اوائل* نگاشت. بر

اساس مقدمه نویسنده، کتاب مشتمل بر ده باب است. برای مثال، باب اول به قریش و اولین اعمالی که به دست آنان در جاهلیت اتفاق افتاده، اختصاص دارد و باب دوم، به

نگاهی تطبیقی به کتب الاوائل و کتاب گینس؛ نخستین‌ها و ترین‌ها ۹۷

اولین امور عموم مردم در عصر جاهلی می‌پردازد (ابوهلال عسکری، ۱۴۰۸: ۱۸).
۸. کتاب *الاولائل* ابوعبدالله محمد بن عباس بن علی بن ماهیار معروف به ابن حُجّام (م. ۳۸۵) (طهرانی، ۱۴۰۳، ج ۲: ۴۷۱؛ حسن، ۱۴۰۹: ۴۲۶) که در منابع پسین از آن استفاده شده اما در دست نیست.

۹. محمد بن عبدالله ابوجعفر حمیری قمی (م. قرن ۴) که بنا به نقل تستری، (تستری، ۱۴۱۹، ج ۹: ۳۶۷) او کاتب امام عصر (عج) بود. دلیل این مطلب، وجود کتاب‌ها و توقیعاتی است که از وی در آثار *چون الکافی و الغیبه* شیخ طوسی دیده می‌شود. کتاب وی نیز موجود نیست.

از مجموعه آثار با عنوان "اوائل" در قرن چهارم، تنها سه مورد *الاولائل* بیهقی، طبرانی و ابوهلال عسکری بر جای مانده است. (غازی، ۱۹۸۲: ۳۱) و با نگاهی بر آثار سده‌های بعدی، آشکارا می‌توان دریافت که بسامد کتاب ابوهلال بسیار بیش از دیگر آثار است.

ابومنصور عبدالملک بن محمد بن اسماعیل نیشابوری (م. ۴۲۹) در قرن پنجم در کتاب *لطایف المعارف* در فصل اول به "اوائل" پرداخته است. در اکثر نوشته‌های مربوط به ترتیب تاریخی کتب *الاولائل*، به اثر دیگری در این قرن اشاره نشده و تنها در مقاله کتاب *الاولائل*، بر اساس ترتیب مذکور در کتاب *الاولائل* محمد مقدس اصفهانی، نام محمد بن ابوالقاسم راشد بدون ذکر تاریخ وفات و مشخصات کامل وی به عنوان نویسنده *الاولائل* در کنار نام ابومنصور نیشابوری دیده می‌شود. (زاده‌شوش ۱۳۸۳: ۲۳) اما فرد یادشده، محمد بن ابی القاسم بن ابی الشجاع الراشدی اله مدانی (ابوالمظفر) (م. ۶۱۱) است که بنا به نقل کحاله (کحاله، بی‌تا، ج ۱۱: ۱۴۰)، فقیه و اصولی و متوفای سال ۶۱۱ قمری بوده و بنا به نقل ذهبی «له مصنفات فی علم الاوائل»؛ "برای او تألیفاتی در علم اوائل وجود دارد." (ذهبی، ۱۴۰۷، ج ۴۴: ۹۱) پس به طور مشخص، از اوائل نویسان قرن پنجم به شمار می‌رود. البته در برخی منابع به نام ابویعقوب، اسحاق بن سلیمان اسرائیلی طیب قیروانی (م. ۴۳۰) صاحب کتاب *الاولائل و الاقاویل* (بغدادی، بی‌تا، ج ۲: ۲۷۵) برمی‌خوریم که باید در زمره اوائل نگاری‌ها در قرن پنجم برشمرد. ابن ندیم در بابی با عنوان "ذکر ما وجدته من الکتب المصنفة فی الاداب لقوم لم يعرف حالهم"، به کتاب *الاولائل*

سعیدبن سعدون عطار اشاره می‌کند که تنها نام نویسنده آن مشخص است و توضیح دیگری ندارد. (ابن ندیم، ۱۳۹۳: ۱۹۷) به طور مشخص، حیات این فرد به قبل از وفات ابن ندیم (م. ۳۸۰) برمی‌گردد؛ زیرا وی به تألیفات تا زمان خود پرداخته است. به عبارتی سعیدبن سعدون تا قبل از نیمه قرن چهارم می‌زیسته است. در *الذریعه* کتاب‌های *الاولئ* دیگری که به رشته‌های خاصی از علوم اختصاص دارد، مانند *اولئ التحریر* میرزامنشی در اخلاق و آداب از قرآن و حدیث و امثال و اشعار، *الاولئ العلویه* شیخ سراج‌الدین حسن کهنوی در حکمت علوی و *اولئ المقالات* شیخ مفید (م. ۴۱۳) نیز آورده شده است. (طهرانی، ۱۴۰۳، ج ۲: ۴۷۲) شیخ مفید در این کتاب، نخستین گفتارها درباره آیین‌های برگزیده عقاید رسمی شیعیان را می‌آورد که می‌توان آن را از اوائل نگاری‌های اواخر قرن چهارم و یا اوایل قرن پنجم به شمار آورد.

بنا به نقل نگارنده مقاله "اولئ" در *دایره‌المعارف بزرگ اسلامی*، از قرن پنجم تا سال نگارش مقاله یاد شده یعنی ۱۳۸۰، بیست کتاب با موضوع "الاولئ" به نگارش درآمده است که مواردی از آن در مقاله ذکر شده و ما به جهت پرهیز از درازگویی، از بازنگاری آن می‌گذریم. (آذرنوش، ۱۳۸۰، ج ۱۰: ۴۰۹) هم‌چنین در این کتاب پس از معرفی کتاب *الدلائل فی احکام النجوم* به نقل از نویسنده آورده شده که وی پس از دیدن کتاب *الاولئ فی صناعه النجوم* به نگارش این کتاب پرداخته است. (طهرانی، ۱۴۰۳، ج ۲۶: ۳۱۵) بنابراین، آن کتاب در علم نجوم بوده که کتب مربوط به اوائل نگاری به آن توجه نداشته‌اند. گفتنی است که بیش‌تر تألیفات اوائل نگاران از قرن پنجم به بعد درباره کتب *اولئ* است نه خود مبحث اوائل که به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود:

۱. *محاسن الوسائل فی علم الاولئ*، نگاشته بدرالدین محمدبن عبدالله شبلی سبکی (م. ۷۶۹)؛

۲. *اقامه الدلائل علی معرفه الاولئ*، نگاشته ابن حجر عسقلانی (م. ۸۵۲)؛

۳. *الوسائل الی معرفه الاولئ*، نگاشته سیوطی (م. ۹۱۱)؛

۴. *محاضره الاولئ و مسامره الاواخر*، نگاشته شیخ علی دده سکتواری (م. ۹۹۸)؛

۵. *ازهار الخمائیل* (الجمائل = الجمال) *فی وصف الاولئ*، نگاشته مولی

نگاهی تطبیقی به کتب الاوائل و کتاب گینس؛ نخستین‌ها و ترین‌ها ۹۹

محمد بن عثمان معروف به بدوقه کین راده الرومی (م. ۱۰۱۳):
۶. *زیده الرسائل فی معرفه الاوائل*، نگاشته یحیی بن یعقوب قادری شامی،
(م. ۱۰۴۰).

گفتنی است یکی از کتب *اوائل* که در آثار بعدی زیاد از آن استفاده شده، کتاب *اوائل اسماعیل بن هبه الله موصلی* معروف به اسماعیل موصلی (م. ۶۵۵) است. این کتاب در قرن هفتم به نگارش درآمده و البته نویسنده در موردی از آن با عنوان *اوائل ابن اباطیش* یاد می‌کند. (قلقشندی، بی‌تا، ج ۲: ۴۴۴) در *خزانه‌الادب* (بغدادی، ۱۹۹۸، ج ۷: ۶۴) و *اللاغانی* (اصفهانی، ۱۴۱۵، ج ۲: ۴۱۵) نیز به نمونه‌هایی از اولین‌ها از کتاب *اوائل اسماعیل موصلی* اشاره شده است. با این که کتاب یادشده مربوط به بعد از قرن پنجم است، به علت اهمیت و نیز میزان تأثیر آن بر آثار پسین در مقاله حاضر مطرح شد.

در مجموع، با توجه به سیر تاریخی کتب *اوائل* تا قرن پنجم، می‌توان گفت که در قرن سوم، افزون بر کتب مستقل با عنوان *اوائل*، گزارش‌های زیادی از اولین‌ها به عنوان باب و یا فصلی در کتب مفصل روایی، ادبی و تاریخی گنجانده شده، اما در قرن چهارم خیزشی برای اوائل‌نگاری به صورت مستقل دیده می‌شود و میزان آثاری با این عنوان به طور چشم‌گیر افزایش می‌یابد. در قرن پنجم، شاهد کاهش چشم‌گیری در اوائل‌نگاری هستیم که با توجه به وجود زمینه‌های مناسب برای نگارش، بررسی علل آن، مجالی دیگر می‌طلبند. اوائل‌نگاری از قرن پنجم تاکنون، دست‌خوش تغییر اساسی شده و در این دست آثار، به جای پرداختن به گزارش‌های اولین‌ها، بحث روی کتب *اوائل* و ارائه فهرست از این آثار، کانون توجه نویسندگان می‌شود.

کتب الاوائل و گینس به زبان فارسی

در سال ۱۳۷۸ خورشیدی، کتابی با عنوان *نخستین‌ها* به زبان فارسی نوشته کاظم سعیدپور توسط نشر فقه در قم به چاپ رسید. در حالی که بسیاری از علمای ایران، با تأسی از علمای متقدم اسلامی، کتاب‌هایی با عنوان *اوائل* به زبان عربی نگاشته بودند؛ عالمانی چون طباطبایی یزدی حائری، (م. ۱۳۱۳)، سیدحسن

موسوی عاملی کاظمی (م. ۱۳۵۴)، سیدمحسن امین و هبه‌الدین شهرستانی - که البته تنها نسخه خطی این کتاب با عنوان *الاولیات فی اوائل الموادات والمخترعات من العلوم والصناعات* در کتابخانه شخصی نویسنده موجود است - و علامه محمدتقی شوشتری (م. ۱۳۷۴) که کتابی با عنوان *الاولیاء* دارد. در مورد ترجمه کتاب *گینس*، گفته شده این کتاب تا سال ۱۳۷۶ خورشیدی به ۴۵ زبان از جمله به زبان فارسی ترجمه شده است. (غفاری، ۱۳۷۶: ۲) البته بنا به نقل کتاب الکترونیکی *پنجاه سال رکوردهای جهانی گینس*، این کتاب تا زمان نگارش کتاب یادشده، در بیش از صد کشور دنیا و به بیش از ۲۳ زبان ترجمه شده است! آخرین کتاب رکوردهای جهانی گینس در سال ۲۰۱۳ توسط مرکز نشر Hit Entertainment در ۲۷۲ صفحه و در بریتانیا چاپ شد که به احتمال یکی از آن ترجمه‌ها به زبان فارسی است. به طور معمول، در ایران مجموعه‌هایی از قبیل "ترین‌ها" "اولین‌ها" (الاولیاء) و غیره را در رده کتاب‌های شگفتی‌های جهان قرار می‌دهند. از جمله این آثار، کتاب *ترین‌ها ترجمه کتاب Guinness book of world records (رکوردهای جهانی گینس)* است که در سال ۱۳۶۳ هجری خورشیدی برای نخستین بار با ترجمه سیف غفاری چاپ شد و سپس توسط نشر فاخته با هم‌کاری نشر نو در تهران به سال‌های ۱۳۷۰ و ۱۳۷۶ به چاپ مکرر رسید. نیز می‌توان به کتاب *اولین‌های ایران*، نگاشته خلیل محمدزاده اشاره کرد که اولین دایره‌المعارف موضوعی درباره اولین‌ها را در ایران نگاشت و توسط انتشارات ورق در سال ۱۳۷۶ به چاپ رسید. این کتاب از میان ۱۲۹ کتاب و چهل نشریه استخراج شده و در ۲۹ زمینه موضوعی قرار گرفته است و هم‌چنان که از عنوان آن برمی‌آید شامل اولین‌های ایران در حوزه‌های مختلف از سیاست و اقتصاد و فرهنگ است. بنابراین، اوائل‌نگاری در ایران بیش‌تر به ترجمه آثار نظارت دارد و به جز چند نمونه انگشت‌شمار، اثر مهمی دیده نمی‌شود. در پی چاپ کتاب *گینس* که در مواردی مرزهای اخلاقی در آن حفظ نمی‌شد، طرحی با عنوان "الخیرات" و یا "گینس اسلامی" در سال ۱۳۸۹ پیشنهاد شد. (ical.ir) پیشنهاد و نامه سیدمرتضی سراجی، طراح این فکر در سال ۱۳۸۹ مطرح گردید

نگاهی تطبیقی به کتب الاوائل و کتاب گینس؛ نخستین‌ها و ترین‌ها ۱۰۱

و طرح گینس اسلامی در ۲۵ آگوست ۲۰۱۱ رقم زده شد. (nws.miu.ac.ir)

تطبیق کتاب‌های الاوائل و گینس

هر نوشتاری دارای دو بخش محتوا و روش است که برای تطبیق دو اثر باید به بررسی این دو قسمت پرداخت. منظور از محتوا، داده‌ها و اطلاعاتی است که به خواننده انتقال می‌یابد و مراد از روش در مقاله حاضر، روش گردآوری اطلاعات برای تدوین و تنظیم این کتب، کیفیت انتخاب و همچنین روش چینش و ارائه مطالب آن است.

۱. تطبیق محتوای کتب الاوائل و گینس

از نظر محتوا موارد متشابه و متمایزی در دو اثر یادشده دیده می‌شود که با در کنار هم قرار دادن آن‌ها، می‌توان نتایج قابل قبولی به دست داد. این موارد را در دویخش وجوه تمایز و وجوه تشابه پی می‌گیریم:

۱-۱- وجوه تمایز در محتوا

وجوه تمایز کتب *الاولئ* و *گینس* را به لحاظ محتوا، می‌توان در موارد ذیل ترسیم کرد:

۱-۱-۱- موضوع کتب *الاولئ* چنان که بیان شد، از فروع علم تاریخ و علوم اجتماعی است و جزئی از معرفت تاریخی به شمار می‌رود. (حاجی خلیفه، بی‌تا، ج ۱: ۱۹۹؛ قلقشندی، بی‌تا، ج ۱: ۴۷۰) گرچه بعدها دامنه آن به ادبیات عرب هم کشیده شد؛ اما کتاب *گینس* به تمام دانش‌ها و اقدامات انسانی و امور طبیعی بدون هیچ حد و مرزی می‌پردازد و به گستره خاصی از علوم تعلق ندارد.

۱-۱-۲- به طور معمول در کتب *الاولئ* به اولین‌ها پرداخته می‌شود نه به ترین‌ها و از این جهت به لحاظ محتوا محدوده آن‌ها خاص‌تر از *گینس* است؛ از جمله: اولین کسی که لباس دوخت؛ اولین کسی که قربانی کرد؛ اولین طیب نزد عرب و اولین کسی که روز هفتم هفته را جمعه نامید؛ اما در مورد محتوای کتاب *گینس* گفته شده که پیش از این، رکوردهای مربوط به اقدامات انسانی و وقایع طبیعی در کتاب *گینس* ثبت می‌شد ولی اخیراً تمایل *گینس* بیش از هر چیز به سمت ثبت رکوردهای انسانی رفته است. در این کتاب *گینس* که با توجه به انگیزه نگارش آن در ابتدا رکوردهای ورزشی بیش‌ترین حجم آن

را شامل می‌شد، امروزه مجموعه‌ای از دستاوردهای انسان‌ها و در واقع، اقدامات انسانی و پدیده‌های طبیعی (سایت فرارو: ۱۳۹۳/۱/۱۴) که متمایز از دیگر انواع آن است، گردآوری می‌شود؛ از جمله: کوتاه‌ترین و بلندترین زن و مرد دنیا، پرفروش‌ترین کتاب جهان، پیرترین زوج جهان، بزرگ‌ترین نقاشی کودکان در جهان، بزرگ‌ترین اسب دنیا و... .

۱-۱-۳- از وجوه تمایز در محتوای دو اثر، این است که در کتب *الاولئیل*، بیش‌تر به مضامین فرهنگی و علمی در طول تاریخ پرداخته شده اما در *گینس*، به هر کسی که کاری عجیب و منحصر به فرد کند و یا به هر عمل و صفت شگفت‌انگیز و بی‌سابقه می‌پردازند که گاه از اولین‌ها هستند و گاه در زمره برترین‌ها قرار می‌گیرند.

۱-۱-۴- در کتب *الاولئیل* به کارهایی پرداخته شده است که استدامت داشته و مورد قبول و عمل مردم جامعه، اعم از عوام و خواص قرار گرفته، در حالی که صرف‌نظر از جلد اول کتاب *گینس*، دیگر مجلدات آن به جدیدترین رکوردها در سال‌های جاری اختصاص دارد؛ برای مثال *گینس* ۱۹۰۹ رکوردهای این سال را بر دارد اما در *الاولئیل*، نگارنده به اولین‌های تاریخ تا زمان خود می‌پردازد.

۱-۱-۵- منبع بسیاری از اخبار موجود در کتب *الاولئیل*، تخیلات و خرافات بوده و به مرور زمان بر وسعت این تخیلات و به تبع آن، بر حجم مجموعه‌های اوائل افزوده شده، (آذرنوش، ۱۳۸۰، ج ۱۰: ۴۰۹) اما گاه در مورد تاریخ اسلام، اطلاعات مفید و منحصر به فردی یافت می‌شود که ارزشمند و به دور از هرگونه خرافه، سوگیری و تعصبات است؛ اما در مورد گزارش‌های کتاب *گینس* از آن‌جا که مستند به مدارک مشهود و اندازه‌گیری بوده و صحت و سقم خبر در مراحل گوناگون ارزیابی می‌شود، و از تصاویر استفاده می‌کند، موجب ارزش بیش‌تر گزارش‌ها شده و آن را دارای اعتبار و قطعیت بیش‌تری کرده است. البته در مواردی، گرایش‌های سیاسی و اعتقادی حاکم بر نظام سلطه جهانی در گزینش و انتخاب برترین‌ها در آن بی‌تأثیر نبوده است.

۱-۱-۶- عنصر زمان در کتاب *گینس* بسیار اساسی است؛ از این‌رو، رکوردهای هر سال در یک مجموعه جمع می‌شود، مانند *گینس* ۲۰۱۲ که تنها به رکوردهای

نگاهی تطبیقی به کتب الاوائل و کتاب گینس؛ نخستین‌ها و ترین‌ها ۱۰۳

همان سال می‌پردازد؛ اما در *الاولئک*، مواد کتاب به تناسب محتوا و موضوع و اولین بودن در هر زمانی تنظیم می‌شود و با وجود این که شاخه‌ای از دانش تاریخ است، عنصر زمان در آن به طور مستقل دارای خصوصیت نیست.

۱-۱-۷- کتب *الاولئک* به طور معمول بر افراد انسانی و گفتار یا فعلی تکیه دارد که از آنان صادر می‌شود، اما در فهرست رکوردهای جهانی گینس، به پدیده‌های طبیعی و شگفتی‌های دنیای حیوانات نیز پرداخته می‌شود، مانند کوچک‌ترین گاو جهان و یا بلندترین گیاه جهان.

۱-۱-۸- در کتب *الاولئک* گرچه تعصبات و گرایش‌های قومی، دینی و مذهبی دخالت داشته، در نقل گزارش‌ها از مرزهای اخلاقی گذر نکرده، در حالی که برخی از گزارش‌های گینس به دور از اخلاق و ادب است و تصاویری از شنیع‌ترین حرکات انسانی و یا رفتارهای مربوط به حریم خصوصی افراد دیده می‌شود که البته با اجازه خود آنان صورت می‌گیرد اما انتشار آن از نظر عفت عمومی درست نیست. برای نمونه، طراحان گینس، هیچ ابایی ندارند تصویر فرقه‌ای از زنان و مردان کاملاً برهنه را در حال عبور از خیابانی شلوغ نشان می‌دهد و این حرکت را از ترین‌ها برمی‌شمردند؛ از این روی در ترجمه گینس ۲۰۰۵ به حذف آن‌ها تصریح شده است. (سهرابی، ۱۳۸۸: ۳)

۱-۲- وجوه تشابه در محتوا

وجوه تشابه و اشتراک کتب *الاولئک* و کتاب گینس عبارتند از:

۱-۲-۱- هر دو از نظر انگیزه نگارش چنان که در بخش‌های پیشین نوشتار مطرح شد، یکسان هستند و برای پاسخ‌گویی به نیاز جامعه بشری و در پی حس کنجکاوی نسبت به شناخت اولین‌ها و ترین‌ها تدوین شده‌اند.

۱-۲-۲- هر دو به عمل و یا پدیده‌هایی توجه می‌کنند که برای نخستین بار به شکل ثبت شده صورت گرفته‌اند و اولین به حساب می‌آیند. با مطالعه و دقت در فهرست مطالب ترجمه کتاب گینس ۲۰۰۵ و نیز دیگر مجلدات آن، به تشابه مورد نظر می‌توان پی برد؛ زیرا اولین‌ها در حرف "الف" و نخستین‌ها در حرف "ن" حجم نسبتاً زیادی از صفحات را به خود اختصاص داده‌اند؛ افزون بر آن که در متن کتاب و به هنگام توضیح موارد، با عناوین دیگر دیده می‌شود

که این موضوع برای اولین بار به این شکل اتفاق افتاده است.
 ۳-۲-۱- هر دو اثر به گزارش موارد بی سابقه می پردازند که تا قبل از
 ثبت عمل، وجود نداشته و برای اولین بار اتفاق افتاده است؛ برای مثال در
اوائل می خوانیم: "اولین کسی که لباس دوخت، ادریس نبی بود" و در گینس
 آمده است: "زوجی که در فضا عروسی کردند" و این کارها پیش از این سابقه
 نداشته و برای نخستین بار اتفاق افتاده است؛ گرچه در گینس واژه اولین برای
 آن‌ها به کار برده نشده است.

۴-۲-۱- هر دو به ترین‌ها می پردازند؛ البته در *اوائل* فقط به مقدم‌ترین
 فرد و یا مقدم‌ترین عمل پرداخته می شود (زیرا اول اسم تفضیل است)؛ اما
 گینس هم بر مقدم‌ترین (اولین‌ها) و هم برترین‌های دیگر مانند بزرگ‌ترین،
 طولانی‌ترین و... متمرکز است. از جمله اولین‌های گینس عبارتند از: اولین
 استفاده از ترسیم DNA برای رد محکومیت متهم (سهرابی، ۱۳۸۸: ۱۴۳)، اولین
 بمب گوگل (سهرابی، ۱۳۸۸: ۱۴۵)، اولین پرواز انسان توسط فرانسوا پیلاتر در سال
 ۱۷۸۳ که ۲۶ متر از زمین بالاتر رفت (سهرابی، ۱۳۸۸: ۲۵۰)، اولین جنگ‌افزارها
 (سهرابی، ۱۳۸۸: ۱۵۹)، اولین دریافت‌کننده ژن درمانی (سهرابی، ۱۳۸۸: ۱۴۲)، اولین
 نوشته‌ها (سهرابی، ۱۳۸۸: ۲۶۰) و...

۵-۲-۱- هر دو به رخدادی می پردازند که در عصر خود بی نظیر بوده و
 هم‌زمان اتفاقی همانند آن به وقوع نمی پیوندد. ممکن است گفته شود در
 رخدادهای ثبت شده در *اوائل*، این مسأله تقدم برای همیشه حفظ شده و
 استدامت دارد ولی در رکوردهای گینس، امکان وقوع رکوردی جدید در زمانی
 دیگر بعد از آن وجود دارد و به اصطلاح، رکورد شکسته می شود. به نظر
 می رسد رکوردهای پیشین هم با توجه به زمان ثبت و نسبت به موارد مشابه
 در زمان خود، این استدامت را دارند و رکوردار این مقطع برای همیشه در رکورد
 خود اولین است و رکوردشکن بعدی در امتیاز جدید اولین به شمار می آید.

۲. تطبیق روش تنظیم کتب الاوائل و گینس

از نظر روش گزینش و تنظیم و تدوین گزارش‌ها، تفاوت‌ها و شباهت‌هایی در
 دو اثر یاد شده مشاهده می شود که عبارتند از:

۲-۱- وجوه تمایز در روش

برخی از این وجوه تمایز عبارت‌اند از:

۱-۲- ملاک تنظیم مطالب در کتب/اوائل، صرفاً شهرت آن‌ها در بین مردم و یا ثبت آن‌ها در منابع متقدم بوده است، اما چهار ملاک برای رکوردهای قابل ثبت در کتاب گینس وجود دارد: نخست این‌که هر رکوردی باید قابل اندازه‌گیری باشد؛ از این‌رو مواردی چون زیباترین و زشت‌ترین که مواردی کاملاً سلیقه‌ای هستند، در این کتاب جایی ندارد. معیار دوم این است که هر رکورد باید قابل اثبات و تأیید باشد، در صورتی که رکوردی به دست آید و نتوان هیچ دلیلی برای اثبات آن آورد، در کتاب رکوردها ثبت نمی‌شود. همچنین باید قابل شکستن باشد؛ بنابراین اگر رکوردی باشد که برای هیچ‌کسی امکان شکستن آن وجود نداشته باشد، به عنوان رکورد ثبت نمی‌شود؛ برای مثال، می‌توان گفت فردی نمی‌تواند مدعی رکورد داشتن بیش‌ترین عکس از مادر بزرگ خود شود، در صورتی که معلوم است او فقط سه عکس دارد و این سه عکس هم در اختیار این فرد است. معیار چهارم هم این است که رکورد باید بر یک معیار مبتنی باشد. برای مثال گفته شود سریع‌ترین ماشین یا پیمودن طولانی‌ترین مسیر و نمی‌توان مدعی رکورد طولانی‌ترین مسیر با سریع‌ترین خودرو شد. (aftab.ir) به این معنا که یا باید طولانی‌ترین مسیر ملاک سنجش باشد و یا سریع‌ترین خودرو ملاک باشد نه هر دو، تا تنها به یک معیار توجه شود. در مورد ملاک اول، در میان رکوردها در سال‌های اخیر به این نوع رکوردها نیز برمی‌خوریم مانند "زیباترین دختر جهان" و شاید ملاک مورد نظر در شماره‌های اولیه در نظر گرفته می‌شد.

۲-۱-۲- در کتب الاوائل از تصویر استفاده نشده و گزارش‌ها به صورت متنی است؛ اما در گینس در همه موارد از تصاویر استفاده شده و همین مسأله به اعتبار گزارش‌های آن و نیز جذابیت برای مخاطب افزوده است. گفتنی است که نبود تصویر در کتب الاوائل به علت محدود بودن امکانات در زمان ثبت آن‌ها بوده و کتاب گینس به علت جوان بودن و اتصال به عصر انفجار اطلاعات و بهره‌مندی از دنیای دیجیتال این ویژگی را دارد.

۳-۱-۲- کتب *اللاوائل* به طور معمول به صورت فردی نگاشته می‌شود اما تحقیق، تدوین و تنظیم کتاب *گینس* گروهی و زیرنظر و با حمایت مالی مؤسسه *گینس* به نگارش در می‌آید که وابسته به کارخانه *گینس* است.

۴-۱-۲- مخاطبان کتاب *گینس* توده وسیعی از مردم اعم از باسواد و بی‌سواد، با فرهنگ و بی‌فرهنگ و عالم و جاهل را شامل می‌شود؛ زیرا تصاویر، بیان‌گر گزارش‌ها هستند و در بیش‌تر موارد، نیازی به داشتن سواد برای مطالعه ندارند و عموم مردم جهان از مخاطبان این کتاب به شمار می‌آیند، اما محدوده مخاطبان کتب *اللاوائل* خاص‌تر است؛ یعنی عموماً افراد باسواد و علاقه‌مند به تاریخ بشر و به ویژه مردم جهان اسلام و به طور خاص‌تر، عرب‌زبان و یا آگاه به زبان عربی از جمله مخاطبان این کتب هستند.

۵-۱-۲- نگارندگان کتب *اللاوائل* به طور معمول از ادبا، تاریخ‌نویسان و شخصیت‌های برجسته جهان اسلام مانند ابن کلبی (م. ۲۰۶)، نسابه مشهور در قرن دوم، طبرانی (م. ۳۶۰)، ابوهلال عسکری، سیوطی، (م. ۹۱۱) و غیره بوده‌اند، اما کتاب *گینس* توسط عالم و یا ادیب خاصی به نگارش نیامده و حتی فکر اولیه آن نیز توسط فرد شناخته شده در بین دانشمندان غربی شکل نگرفت و به پیشنهاد یک کارخانه‌دار بود و به عبارتی در فضای تجاری طرح ابتدایی آن پیشنهاد شد.

۶-۱-۲- روش گردآوری گزارش‌ها در کتب *اللاوائل*، این‌گونه بوده است که گزارش‌ها در آثار اولیه از روایات شفاهی گرفته و ثبت و ضبط می‌شد و در آثار پسین از مجموعه مطالب موجود در آثار و میراث مکتوب تاریخی، روایی و... آنچه مربوط به اولین‌هاست، گزینش و جمع‌آوری شده و در یک اثر مستقل با عنوان "*کتاب‌اللاوائل*" تنظیم گردیده سپس در مواردی، اطلاعات جدید در مورد اولین‌های زمان نگارنده کتاب نیز به آن‌ها افزوده می‌شد؛ اما در کتاب *گینس* گزارش‌ها ابتدا از طریق خود فرد و یا افراد آگاه برای مؤسسه *گینس* ارسال و پس از ارزیابی‌های همه‌جانبه و تهیه اسناد و مدارک کافی، جامع و مستند به تصاویر و فیلم‌های ویدیویی، طی مسیر تعریف شده در مؤسسه، ثبت می‌شود و در صورتی که مانند آن از دیگری گزارش نشده باشد و به فرد مورد نظر منحصر شود، در مراسم ویژه هر ساله اعلام و گواهی ثبت در *گینس* به

نگاهی تطبیقی به کتب الاوائل و کتاب گینس؛ نخستین‌ها و ترین‌ها ۱۰۷

وی اعطا شده و نام و عمل یا ویژگی خاصش با عکس و اسناد مربوط به آن در کتاب گینس همان سال درج می‌گردد. شاید بتوان ادعا کرد علی‌رغم سیاسی بودن و تأثیر برخی تعصبات که از گسترش سایه سنگین نظام سلطه غرب بر این کتاب ناشی می‌شود، محتوای آن نسبت به کتب *الاولئیل* از استحکام بیش‌تری در اسناد و مدارک برخوردار است.

۲-۲- وجه تشابه در روش

مواردی از وجه تشابه در روش اشاره می‌کنیم:

۱-۲-۲- در هر دو اثر، تنها به ارائه گزارش اولین‌ها و یا ترین‌ها بدون تحلیل و بررسی و یا توضیح اضافی و به دور از هرگونه انتاج برای ارسال پیام اخلاقی، اعتقادی و تبلیغی پرداخته شده و صرف آگاهی‌بخشی به مخاطب موردنظر است.

۲-۲-۲- برای انتخاب گزارش‌ها در هر دو مورد، محدودیت خاصی از نظر مکان، زمان و مرزهای اعتقادی و غیر آن وجود ندارد؛ از این‌رو، اولین جمله‌های فلاسفه یونانی در کتب *الاولئیل* عربی دیده می‌شود. برای نمونه، ذکر شده که نخستین کسی که جمله "ای‌ها الانسان اعرف نفسك" را گفت، طالپس یونانی بود. نیز نخستین کسی به شمار می‌رفت که پیش از وقوع خورشیدگرفتگی و ماه‌گرفتگی از این دو اتفاق خبر داد. در گینس نیز ترین‌های همه نقاط جهان با هر ملیت و قومیت و دین و مذهب از جمله مسلمانان، اهالی مشرق زمین و... ثبت می‌شود.

۳-۲-۲- گسسته بودن گزارش‌ها و اطلاعات از یک‌دیگر با وجود دارا بودن یک عنوان کلی و عام از وجه تشابه کتب *الاولئیل* و کتاب گینس است. گرچه پیش از این بیان شد که *الاولئیل* اساساً از شاخه‌های دانش تاریخ است، در تنظیم گزارش‌ها گسستگی موضوعی دیده می‌شود.

نتیجه

نگارش کتب *الاولئیل* با هر انگیزه شخصی و یا اجتماعی در بین مسلمانان، از تقدم زمانی چشم‌گیری نسبت به کتاب گینس برخوردار است که از نظر

موضوع و انگیزه نگارش شباهت‌های زیادی با این کتب دارد. دورترین کتاب *الاولئیل* به اواخر قرن دوم می‌رسد، در حالی که اولین کتاب *گینس* در کم‌تر از هفت دهه پیش تدوین شده که این نشان‌دهنده جامعیت و تقدم علوم در جوامع اسلامی است. گرچه کتاب *الاولئیل* ابوهلال عسکری جایگاه ویژه‌ای دارد و ارجاعات فراوان به آن در آثار پسین دیده می‌شود، پیش از آن آثار زیادی با عنوان *الاولئیل* به نگارش درآمده است. برای مقاله حاضر به ترتیب دستاوردهای ذیل را می‌توان برشمرد:

- با مطالعه دقیق محتوای کتاب *گینس* و تطبیق آن با کتب *الاولئیل* به لحاظ محتوا و روش، می‌توان گفت کتاب *گینس* نوعی اوائل‌نگاری در عصر حاضر است که به ثبت رکوردهای اقدامات انسانی و یا ترین‌های طبیعی می‌پردازد و با وجود تمایز و تفاوت‌هایی در گستره محتوایی و روشی، از سنخ همان آثار به شمار می‌رود.

- با افزودن فصل‌هایی با عنوان "الواخر" در کتب *الاولئیل*، میزان تشابه این دو اثر بیش از پیش می‌شود؛ زیرا اواخر یا آخرین‌ها به عبارتی همان رکوردشکن‌ها و آخرین افرادی هستند که کاری ویژه انجام داده‌اند.

- کتب *الاولئیل* و کتاب *گینس*، از جهت محتوا و روش ثبت اولین‌ها و ترین‌ها، دارای وجوه تشابه و تمایزی هستند که تطبیق این وجوه با یک‌دیگر، افزون بر آن‌که به گسترش سطح آگاهی جامعه علمی نسبت به آن‌ها می‌انجامد، موجب اثبات جامع‌نگری علمی مسلمانان و جهان اسلام و تقدم آنان در تمدن و دانش‌وری نسبت به جهان غرب است.

کتابنامه

الف) کتب

- آذرنوش، آذرتاش (۱۳۸۰). *اوائل*، *دایره‌المعارف بزرگ اسلامی*، تهران، مرکز دائرةالمعارف بزرگ اسلامی، ج ۱۰.
- ابن مسکویه (۱۴۲۱). *تجارب‌الامم*، تحقیق الدكتور ابوالقاسم امامی، تهران، دارسروش للطباعه والنشر، ج ۶.
- ابن ندیم، محمدبن اسحاق (۱۳۹۳). *الفهرست*، ترجمه مجتبی مینوی و تجدد، تهران، دانشگاه تهران.
- اصفهانی، ابوالفرج (۱۴۱۵). *الاغانی*، بیروت، داراحیاء التراث العربی، ج ۲.
- بغدادی، ابن خطیب (۱۴۱۷). *تاریخ بغداد*، تحقیق مصطفی عبدالقادر عطا، بیروت، دارالکتب العلمیه، ج ۲.
- بغدادی، اسماعیل پاشا (بی‌تا). *هدیه العارفین*، بیروت، داراحیاء التراث العربی، ج ۱ و ۲.
- بغدادی، عبدالقادر بن عمر (۱۹۹۸). *خزانة الأدب*، تحقیق محمدنبیل طریفی و امیل بدیع‌الیعقوب، بیروت، دارالکتب العلمیه، ج ۷.
- بیرونی، ابوریحان (۱۴۲۲). *الآثار الباقیه عن القرون الخالیه*، تهران، مرکز نشر میراث مکتوب.
- تستری، شیخ محمدتقی (۱۴۱۹). *قاموس الرجال*، قم، مؤسسه النشرالإسلامی التابعه لجماعه المدرسین، ج ۹.
- تهبانوی، محمدعلی (۱۹۹۶). *موسوعه کشف اصطلاحات الفنون و العلوم*، بیروت، مکتبه لبنان ناشرون، ج ۱.
- حاجی خلیفه (بی‌تا). *کشف‌الظنون*، بیروت، داراحیاء التراث العربی، ج ۱.
- حسین، سیداعجاز (۱۴۰۹). *کشف‌الحجب و الأستار*، قم، مکتبه آیه الله العظمی المرعشی النجفی.
- حموی، یاقوت بن عبدالله (۱۴۰۰). *معجم‌الأدباء*، بیروت، دارالفکر، ج ۶ و ۱۹.
- دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷). *لمعت‌نامه*، تهران، مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
- سکتواری، علی دده (بی‌تا). *محاضره الاوائل و مسامره الاواخر*، بیروت، دارالکتاب.
- سمعانی، عبدالکریم محمدبن منصور (۱۴۰۸). *الأنساب*، تحقیق تقدیم و تعلیق

عبدالله عمر البارودی، بیروت، دارالجنان للطباعه والنشر والتوزيع، ج ۴.
- سهرابی، محمدرضا (۱۳۸۸). *رکوردهای جهانی گینس ۲۰۰۹*، تهران، پیام عدالت.
- شیخ طوسی (۱۴۱۷). *النهرست*، تحقیق، الشیخ جواد القیومی، قم، مؤسسه نشر الفقاهاه .

- طهرانی، آقازرگ (۱۴۰۳). *الندریعه*، بیروت، دارالأضواء، ج ۲ و ۲۶.
- ظریفیان صنعت کار، بهنام؛ جعفری، امیرجعفری؛ مؤسسه گینس؛ جاهد عقیف، سالومه (بی تا). *۵۰ سال رکوردهای جهانی گینس*، تحت نظر کلر فالکارد، تهران، نشر ارونند. (کتاب الکترونیکی)
- عسقلانی، ابن حجر، (بی تا). *فتح الباری*، بیروت، دارالمعرفه للطباعه والنشر، ج ۸.

- عسکری، ابوهلال (۱۴۰۸). *الأوائل، طنطاء، مصر*، دارالبشیر الثقافه و العلوم.
- العینی (بی تا). *عمده القاری*، بیروت، داراحیاء التراث العربی، ج ۱۹.
- غفاری، سیف (۱۳۷۶). *تترین ها*، تهران، نشر فاخته با همکاری نشر نو.
- قلقشندی، أحمد بن علی (بی تا). *صبح الأعشى فی صناعة الإنشاء*، تحقیق محمدحسین شمس الدین، بیروت، دارالکتب العلمیه، ج ۱ و ۲.
- کحاله، عمر رضا (بی تا). *معجم المؤلفین*، بیروت، مکتبه المثنی و داراحیاء التراث العربی، ج ۱۱.
- نجاشی (۱۴۱۶). *فهرست اسماء مصنفی الشیعه (رجال النجاشی)*، قم، مؤسسه النشر الإسلامی التابعه لجماعه المدرسین.

ب) مقالات

- زادهوش، محمدرضا (۱۳۸۳)، "کتاب الاوائل"، *کتاب ماه دین*، شماره ۸۲، ص ۲۳-۲۵.

- غازی، محمد جمیل (۱۸۹۲)، "الاوائل"، *مجله الجدید*، شماره ۲۵۵، ۳۰-۳۲.

- معلوف، عیسی اسکندر (۱۳۲۷)، "الاوائل"، *مجله المقتبس*، مجلد ۴، جزء ۷، ۴۱۹-۴۲۴.

ج) سایتها

- lcah.ir

- <http://www.aftabir.com>

- <http://news.miu.ac.ir>

- <http://fararu.com>